

Деякі питання судової практики наслідків неучасті третіх осіб у цивільному процесі

О. В. Фелді,
юрист Адвокатського бюро
«Прагнум» Віталія Бобриньова»

Проаналізовано норми цивільного процесуального законодавства щодо участі третіх осіб у справах позовного провадження та досліджено матеріали судової практики їх практичного застосування, виявлено з цього приводу окремі проблеми та визначено шляхи їх подолання.

Ключові слова: *треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, порядок залучення третіх осіб до участі у справі, цивільний процес.*

Фелди А. В. Некоторые вопросы судебной практики последствий неучастия третьих лиц в гражданском процессе

Проанализированы нормы гражданского процессуального законодательства относительно участия третьих лиц по делам искового производства и исследованы материалы судебной практики их практического применения, выявлены по этому поводу отдельные проблемы и определены пути их преодоления.

Ключевые слова: *третьи лица, которые заявляют самостоятельные требования относительно предмета спора, третьи лица, не заявляют самостоятельных требований относительно предмета спора, порядок привлечения третьих лиц к участию в деле, гражданский процесс.*

Feldi Oleksii. Some matters of judicial practice of consequences of non-participation of third parties in civil proceedings

The article analyzed the rules of civil procedural legislation of participation of third parties in cases of action proceedings and examined the case materials of their practical application, revealed in this regard specific problems and defined ways of overcoming them.

Keywords: *applicants, intervenors, the procedure for involvement of third parties to participate in the civil process.*

Цивільні правовідносини на сучасному етапі є динамічними та багатогранними. Мало не щодня з'являються нові технології, а з ними роботи та послуги, до виконання яких залучено різних суб'єктів цивільних правовідносин. Тому не дивно, що при вирішенні цивільного спору потенційне

© Фелді Олексій Вікторович – юрист Адвокатського бюро «Прагнум» Віталія Бобриньова»

рішення суду може стосуватися не лише сторін, а й третіх осіб. Як відомо, гарантії права на судовий захист закріплено на конституційному рівні та деталізовано у процесуальному законодавстві, яке детально регламентує порядок його реалізації. Проте матеріали судової практики у справах за участю третіх осіб свідчать, що вказане право може бути обмежено, а за певних умов і взагалі втрачено заінтересованою особою.

Питання суб'єктного складу учасників цивільного процесу вже ґрунтовно досліджувалося науковцями дореволюційної доби, зокрема А.Х. Гольмстеном, В.М. Гордоном. На сучасному етапі проблематику участі третіх осіб у цивільному процесі тією чи іншою мірою розкрито у працях як російських (Ю.А. Борисова, І.Н. Кашкарова та ін.), так і українських (С.С. Бичкова, О.В. Бобровник, В.В. Комаров, З.В. Ромовська, В.І. Тертишніков, С.Я. Фурса, М.Й. Штефан та ін.) учених-процесуалістів. Водночас деякі питання участі третіх осіб у цивільному судочинстві залишаються невирішеними та потребують подальших досліджень.

Правовий інститут третіх осіб у цивільному судочинстві врегульовано нормами статей 34 – 36 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), що структурно розміщені в параграфі 1 «Особи, які беруть участь у справі», який, в свою чергу, входить до глави 4 «Учасники цивільного процесу». Окрім того, правовий статус третіх осіб, зокрема зміст їх процесуальних прав та обов'язків, порядок та строки їх реалізації розкрито в інших статтях ЦПК України, які регулюють «рух» цивільної справи в суді першої, апеляційної чи касаційної інстанцій.

Зокрема, в ч.1 ст.26 ЦПК України визначено, що у справах позовного провадження особами, які беруть участь у справі, є сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб. Відносно сторін у цивільному процесі поширене розуміння, за яким однією зі сторін є особа, яка звертається до суду за захистом, оскільки вважає, що інша особа порушила або необґрунтовано оспорила чи не визнала її права або охоронювані законом інтереси. Іншою стороною є особа, яку ініціатор процесу вважає порушником своїх прав та охоронюваних законом інтересів¹. Що ж до третіх осіб, то їх назва до певної міри умовна. Третіми вони називаються тому, що на час їх появи в процесі вже є і перші (позивачі), і другі (відповідачі)².

Участь у справі третіх осіб, з одного боку, обумовлена завданням цивільного судочинства, яким згідно з ч.1 ст.1 ЦПК України є справедливий, неупереджений та своєчасний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави, а з іншого – вимогами процесуального законодавства про законність і обґрунтованість судового рішення у цивільній справі (ч.1 ст.213 ЦПК України, п.2 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі» від 18 грудня 2009 року

¹ Васильєва-Шаламова Ж. В., Гуменюк К. П. До питання про поняття сторін як основних учасників цивільного процесу // Актуальні проблеми держави і права. 2014. Вип. 74. С. 205-211. URL: <http://www.apdp.in.ua/v74/32.pdf>

² Свтухін І.М. Участь третіх осіб у цивільному процесі // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2014. Вип. 5, Т. 1. С. 168-171. URL: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo05/part_1/35.pdf

№ 14³). Дійсно, завдяки участі в справі третіх осіб відбувається повніша концентрація доказового матеріалу, що допомагає не тільки захисту прав та інтересів третіх осіб, а й правильному розгляду розпочатої за ініціативою первісного позивача цивільної справи в цілому⁴, скорочується час розгляду взаємопов'язаних спорів між усіма учасниками спірних відносин⁵ та забезпечується їх комплексне вирішення.

Як відомо, цивільне процесуальне законодавство поділяє третіх осіб на тих, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору (ст.34 ЦПК України) та тих, які таких вимог не заявляють (ст.35 ЦПК України). В основу такого розмежування третіх осіб законодавець поклав ступінь впливу на їх цивільні права та обов'язки наявного між сторонами спору та судового рішення, яке може бути прийнято за наслідками його вирішення. Для третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги, такий вплив є безпосереднім, оскільки задоволення (повністю або частково) матеріально-правової вимоги позивача до відповідача автоматично виключає можливість задоволення такої матеріально-правової вимоги третьою особою. І навпаки, такий вплив є відносним для третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог, оскільки потенційне судове рішення лише гіпотетично у майбутньому може вплинути на їх права та обов'язки.

Така відмінність третіх осіб в матеріально-правовому розумінні дістала своє віддзеркалення і в розумінні процесуальному. Так, у цивільних процесуальних правовідносинах їх розрізняють за: 1) обсягом прав та обов'язків (треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, відповідно до ч.1 ст.34 ЦПК України, мають усі процесуальні права і обов'язки позивача, в той час як треті особи, які не заявляють самостійних вимог, згідно з ч.3 ст.35 ЦПК України, мають усі процесуальні права і обов'язки, встановлені ст. 27 цього Кодексу); 2) порядком їх вступу та/або залученням до справи; 3) часом реалізації даного права (до закінчення судового розгляду – для третіх осіб із самостійними вимогами, або до ухвалення судом рішення – для третіх осіб без самостійних вимог).

Незважаючи на суттєві відмінності у процесуальному статусі зазначених осіб, їм притаманні й спільні риси. Третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, і третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог, поєднують такі ознаки:

— наявність матеріально-правової зацікавленості в результаті справи, що виявляється у висуненні самостійних вимог на предмет спору чи наявності лише процесуальної зацікавленості, яка виражається в можливості впливу рішення суду на права та обов'язки стосовно однієї зі сторін;

— вступають у процес, коли в ньому вже є дві сторони: позивач і відповідач, які визначили предмет спору;

³ Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09>

⁴ Сенік С. Особливості участі третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, в цивільному процесі // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 308-314.

⁵ Бобровник О.В. Треті особи в цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2009. 21 с.

— вступають у справу до винесення судом рішення⁶.

Відтак третіх осіб можна визначити як суб'єктів цивільно-процесуальних правовідносин, які вступають у вже розпочатий цивільний процес між сторонами для захисту особистих суб'єктивних прав й охоронюваних законом інтересів як фізичних осіб, так юридичних осіб у сфері цивільно-правових відносин⁷.

Порядок реалізації права третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору із захисту своїх прав, визначено в ч.1 ст.34 ЦПК України та відбувається у вигляді їх вступу в справу шляхом пред'явлення позову до однієї чи обох сторін. Важливо зазначити, що за протилежних умов (тобто у випадку нереалізації свого права на вступ у справу в якості третьої особи із самостійними вимогами) такі треті особи можуть ініціювати в загальному порядку свою цивільну справу, пред'явивши цивільну позовну заяву до тієї сторони, на чию користь ухвалено позитивне рішення суду, в результаті чого дана сторона порушила чи поставила під загрозу їхні права та інтереси⁸.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть, відповідно до ч.1 ст.35 ЦПК України, вступити у справу на стороні позивача або відповідача. Даних осіб також може бути залучено до участі в справі за клопотанням сторін, інших осіб, які беруть участь у справі. Якщо суд при прийнятті позовної заяви, здійсненні провадження у справі досудового розгляду або під час судового розгляду справи встановить, що судові рішення може вплинути на права і обов'язки осіб, які не є стороною у справі, суд залучає таких осіб до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору (ч.2 ст.35 ЦПК України). Сенс даної норми процесуального закону полягає у визначенні кола тих, хто має право заявити клопотання про залучення когось іншого як третьої особи. Це право надано передусім позивачеві та відповідачеві. Відповідне клопотання може заявити і той, хто вже має статус третьої особи, оскільки кількість третіх осіб у Цивільному процесуальному кодексі України не обмежена⁹. З урахуванням викладеного, третіх осіб без самостійних вимог поділяють на осіб, які вступають в цивільний процес самостійно, та тих, які залучаються до участі у цивільній справі¹⁰.

Проте в правозастосовній практиці непоодинокі випадки, коли з тих чи інших причин розгляд та вирішення цивільних справ відбувається без участі третіх осіб, які, в свою чергу, до певного часу й не знають про існування судової справи.

Правовим наслідком неучасті третіх осіб у цивільній справі є порушення конституційного права на судовий захист, що може проявлятися у двох аспектах. *По-перше*, таке порушення стосується, власне, третіх осіб, позаяк останні: а) не беруть участі у справі, вирішення якої може безпосередньо або

⁶ Свхутич І.М. Цит. праця.

⁷ Чванкін С.А. Особливості правового статусу третіх осіб у цивільному процесі України // Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 53. С. 96–103.

⁸ Чванкін С.А. Цит. праця.

⁹ Ромовська З.В., Луців-Шумська Н.Л. Треті особи без самостійної вимоги: проблеми теорії та практики // Вісник Академії адвокатури України. 2012. № 1 (23). С. 34–39.

¹⁰ Чванкін С.А. Цит. праця.

відносно (опосередковано) вплинути на їх цивільні права та/або обов'язки; б) не реалізують комплексу своїх процесуальних прав. Звісно, для третіх осіб із самостійними вимогами наведене має дещо умовний характер, оскільки такі особи, як вже зазначалося вище, для захисту своїх прав можуть ініціювати окремий спір. Однак неучасть третіх осіб у процесі доказування не позбавляє судове рішення властивості обов'язковості (п.9 ч.2 ст.129 та ч.1 ст.1291 Конституції України, ч.2 ст.13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ч.1 ст.14 ЦПК України), а тому не можна виключати встановлення у цивільній справі, яка відбулася без участі відповідної третьої особи, «потрібних позивачу» фактів, яким надаватиметься сила преюдиційності. Даний висновок впливає зі змісту ч.3 ст.61 ЦПК України, за якою *обставини, встановлені судовим рішенням у цивільній, господарській або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини*. В подальшому такі «обставини, встановлені судовим рішенням», можуть бути використані в іншій судовій справі проти третьої особи, яка тепер виступатиме, наприклад, у процесуальному статусі відповідача. *По-друге*, порушення права на судовий захист (а точніше, його втрата) може стосуватися і позивача у цивільній справі, до розгляду якої третю особу залучено не було. Для більш повного розуміння пропонуємо звернутися до матеріалів судової практики.

12 квітня 2016 р. Шевченківський районний суд міста Києва розглянув цивільну справу № 761/38956/15-ц, предметом якої було визнання недійсним нотаріально посвідченого договору купівлі-продажу квартири. Заочним рішенням позов задоволено. ОСОБА_6, не погодившись із прийнятим рішенням, оскаржила його в апеляційному порядку. Свої доводи обґрунтувала тим, що остання придбала зазначену квартиру в ОСОБИ_8 на підставі іншого нотаріально посвідченого договору купівлі-продажу, і при цьому її (ОСОБУ_6) не було залучено в якості третьої особи, хоча на момент розгляду справи та на даний час вона є власником спірної квартири. Рішенням Апеляційного суду міста Києва від 09 березня 2017 р. апеляційну скаргу ОСОБИ_6 задоволено, заочне рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове, яким позивачу – ОСОБИ_1 у задоволенні позову відмовлено. При цьому суд апеляційної інстанції у мотивувальній частині свого рішення зазначив наступне:

«Як вбачається з матеріалів справи, на час звернення до суду з даним позовом позивач був обізнаний про те, що 27 червня 2015 року на підставі договору купівлі-продажу квартири відповідач ОСОБА_2 продав спірну квартиру ОСОБА_8 (а.с.34-35 т.1); ОСОБА_8 на підставі договору купівлі-продажу квартири від 02 вересня 2015 р. продала спірну квартиру ОСОБА_6 (а.с.36-37 т.1).

На даний час в провадженні Шевченківського районного суду м. Києва знаходиться справа за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_6 про витребування майна із чужого незаконного володіння (справа № 761/34175/16-ц).

Обставини, встановлені в оскаржуваному судовому рішенні, мають преюдиційне значення при вирішенні питання щодо наявності правових

підстав для витребування спірної квартири у її набувача ОСОБА_6.

При цьому остання була позбавлена можливості надати суду першої інстанції докази на підтвердження своїх заперечень.

Враховуючи ту обставину, що на стадії апеляційного провадження апеляційний суд позбавлений можливості вирішувати питання щодо залучення до участі в розгляді справи осіб, які не були залучені судом першої інстанції, приєднані до апеляційної скарги докази не були предметом дослідження суду першої інстанції, ... колегія суддів дійшла висновку про необхідність ухвалення рішення про відмову в задоволенні позовних вимог з цих підстав.

При цьому позивач не позбавлений права на звернення до суду першої інстанції з цими ж позовними вимогами, з зазначенням сторін, які повинні брати участь у розгляді справи»¹¹.

01 липня 2015 р. Дніпровський районний суд міста Києва розглянув цивільну справу № 755/10680/15-ц, предметом якої були позовні вимоги до відповідача – ОСОБИ_4 про визнання особистої власності та розподіл спільного майна (квартири) подружжя. Суд першої інстанції позов задовольнив. Не погоджуючись із вказаним рішенням, ОСОБА_2 подав апеляційну скаргу, в якій, серед іншого, зазначив, що суд першої інстанції не залучив його до участі у розгляді даної справи як третю особу, що призвело до винесення рішення, висновки якого не відповідають дійсним обставинам справи. Рішенням Апеляційного суду міста Києва від 23 березня 2016 р. апеляційну скаргу ОСОБА_2 задоволено, рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове, яким позивачу в задоволенні позову відмовлено. При цьому суд апеляційної інстанції в мотивувальній частині свого рішення, зазначив наступне:

«На дату ухвалення оскаржуваного рішення квартира перебувала під арештом, проте ні позивач, ні відповідач не повідомив суд про дану обставину.

Також сторонами не було повідомлено суд, що арешт на спірну квартиру накладений в справі за позовом ОСОБА_2 до ОСОБИ_4 про стягнення коштів.

Таким чином, перш ніж встановлювати певні юридичні факти, на підставі яких виносити рішення, яке матиме силу правовстановлюючого документа на об'єкт нерухомості, суд мав перевірити поточний статус спірної квартири.

Колегія суддів погоджується з доводами апеляційної скарги про те, що незалучення ОСОБИ_2 до участі в справі в якості третьої особи при вирішенні спору про поділ сторонами квартири, на яку накладено арешт в інтересах третьої особи до пред'явлення даного позову, порушує його право на судовий захист у цій справі, оскільки він не може бути залучений до участі у справі на стадії апеляційного оскарження судового рішення, надавати докази.

З огляду на викладене, рішення суду підлягає скасуванню з ухваленням

¹¹ Рішення Апеляційного суду міста Києва від 09.03.2017 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65286958>

нового рішення про відмову в задоволенні позову з підстав незалучення до участі у справі в якості третьої особи ОСОБА_2»¹².

Ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26 квітня 2017 р. касаційну скаргу позивача у цивільній справі № 755/10680/15-ц відхилено, а рішення Апеляційного суду міста Києва від 23 березня 2016 р. залишено без змін. Показово, що суд касаційної інстанції, залишаючи в силі рішення суду інстанції апеляційної, виходив з такого:

«Оскільки відповідно до правил, встановлених главою I розділу V ЦПК України, суд апеляційної інстанції не наділений повноваженнями залучення до участі у справі сторін на стадії апеляційного провадження, тому в суду були наявні підстави для скасування рішення суду першої інстанції та ухвалення нового рішення про відмову в задоволенні позову.

При цьому позивач не позбавлений можливості звернутися до суду із позовною заявою, зазначивши всіх осіб, які беруть участь у справі (ст.26 ЦПК України)¹³».

Нагадаємо, що осіб, які беруть участь у справі згруповано у параграфі 1 ЦПК України, а їх склад визначено у ст. 26 Кодексу. Зокрема, у справах позовного провадження такими особами, як зазначено в частині першій вказаної статті, є сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб. За таких умов стає очевидним, що суди апеляційних і касаційної інстанцій у наведених вище справах виходили з того, що позивачу, який із залежних чи незалежних від нього обставин не залучив до розгляду в справі третю особу, яка оскаржила в апеляційному порядку прийняте у справі рішення, необхідно наново звертатися до суду *«першої інстанції з цими ж позовними вимогами»*, однак в цей раз *«зазначивши всіх осіб, які беруть участь у справі»*. Зрозуміло, що в даному випадку йдеться про третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Проте такий розвиток судової практики з даного питання не узгоджується з іншими нормами цивільного процесуального законодавства щонайменше у двох площинах: порядком залучення третіх осіб до участі у справі та виключністю судового рішення.

I. Питання вступу та залучення до участі у справі третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог, регулюються положеннями ч.2 ст.35 та ст.36 ЦПК України. У спеціалізованих юридичних виданнях зазначалося, що за буквального тлумачення ч.2 ст.35 ЦПК України суди часто не звертають уваги на ст.36 ЦПК України, яка визначає порядок залучення до участі у справі або вступу до справи третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог. Ч.3 ст.36 передбачено, що суд лише повідомляє третю особу про справу, направляє їй копію заяви про залучення третьої особи та роз'яснює її право заявити

¹² Рішення Апеляційного суду міста Києва від 23.03.2016 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56712519>

¹³ Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26.04.2017 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66466918>

про свою участь у справі. Тому суди часто залучають до справи третю особу без її згоди, порушуючи цим порядок, передбачений ЦПК України. Також треті особи часто зазначаються позивачем безпосередньо в позовній заяві, що також не передбачено нормами процесуального законодавства¹⁴. З цього приводу С.С. Бичкова зазначає, що притягнення третіх осіб до участі у справі за позовною заявою цивільним процесуальним законодавством не лише не передбачене, а й суперечить йому. Ст. 36 ЦПК України регламентує спеціальний порядок залучення третіх осіб – шляхом подання відповідної заяви. Тому вона також дотримується думки, що відповідно до ч. 2 ст. 36, ч. 4 ст. 119, ч. 1 ст. 121 ЦПК України суд має залишити без руху позовну заяву, якою позивач намагається притягти до участі у справі третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору¹⁵. Підтримують таку думку й інші науковці¹⁶.

II. Виключність судового рішення передбачає заборону повторно звертатись до суду з тотожним позовом, оскільки суд таку справу вже вирішив. На законодавчому рівні дане питання унормовано в ч. 2 ст. 223 ЦПК України: після набрання рішенням суду законної сили сторони та треті особи із самостійними вимогами, а також їх правонаступники не можуть знову заявляти в суді ту саму позовну вимогу з тих самих підстав, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти і правовідносини. У випадку ігнорування позивачем даної процесуальної заборони суд (залежно від того, коли йому про це стане відомо) або відмовить у відкритті провадження у справі на підставі п. 2 ч. 2 ст. 122 ЦПК України або закриє провадження у справі на підставі п. 2 ч. 1 ст. 205 ЦПК України.

При цьому як п. 2 ч. 2 ст. 122, так і п. 2 ч. 1 ст. 205 ЦПК України імперативно визначають дії другого (так як він іде після першого) суду, якщо набрали законної сили рішення суду або ухвала суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди сторін, ухвалені або постановлені з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. Ці підстави, в свою чергу, поділяються: на набрання законної сили рішення суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав та на набрання законної сили ухвали суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди сторін, ухвалені з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. Судове рішення (і рішення суду, і ухвала суду), яке набрало законної сили, набуває якості виключності та обов'язковості для усіх без винятку суб'єктів¹⁷. Отже, ЦПК України виходить із загального

¹⁴ *Дузінкевич Т.* Проблеми залучення до справи третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог у цивільному процесі України // *Юридичний вісник.* 2014. № 3. С. 367-371.

¹⁵ *Бичкова С.С.* Порядок вступу у цивільну справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору // *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2012. № 5. С.91

¹⁶ *Ромовська З.В., Луців-Шумська Н.Л.* Цит. праця.

¹⁷ *Масюк В.В.* Питання закриття провадження у цивільній справі // *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право.* 2013. Вип. 23. Ч. 1. Т. 1. С. 237–241.

правила про те, що з однією і тією ж вимогою можна звертатися до суду лише один раз¹⁸.

На доктринальному рівні правову конструкцію тотожності позовів детально розроблено ще у ХІХ столітті¹⁹, основна ідея якої полягає у встановленні тотожності трьох обов'язкових елементів – сторін, предмета і підстав позову.

Сторони у справі. Відповідно до ч. 1 ст. 30 ЦПК України сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач. Таким чином, цивільне процесуальне законодавство чітко відмежовує одних осіб, які беруть участь у справі, від інших. Саме тому буквальне тлумачення п. 2 ч. 1 ст. 205 ЦПК України у змістовному поєднанні з ч. 1 ст. 30 ЦПК України дає підстави вважати, що учать/неучасть у справі третіх осіб без самостійних вимог на тотожність позовів (при одночасному співпадінні їх предмету і підстав) не впливає. Показово, що на таку користь свідчать і матеріали судової практики. Так, у цивільній справі № 235/985/17²⁰ суд застосував п. 2 ч. 1 ст. 205 ЦПК України, не зважаючи на те, що суб'єктний склад справи було розширено за рахунок третьої особи без самостійних вимог.

Стосовно предмета і підстав позову, то їх визначення в ЦПК України відсутнє, як і відсутні роз'яснення щодо цього вищих судових інстанцій для судів цивільної юрисдикції. Однак такі роз'яснення надані судам господарської юрисдикції в абз. 4 підп. 3.12 п. 3 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26 грудня 2011 р. № 18²¹, відповідно до якого *під предметом позову* розуміється певна матеріально-правова вимога позивача до відповідача, стосовно якої позивач просить прийняти судове рішення. *Підставу позову* становлять обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги щодо захисту права та охоронюваного законом інтересу.

Враховуючи ту обставину, що категорії предмета і підстав позову є загальнопроцесуальними, на їх змістове значення не впливає ані вид судочинства, ані статус учасників процесу чи характер відносин між ними, а тому зазначені роз'яснення у відповідній частині можуть використовуватися й судами цивільної юрисдикції. Такі міркування знаходять підтримку в матеріалах судової практики, в яких суди безпосередньо на постанову Пленуму Вищого господарського суду України № 18, хоч і не посилаються, однак дають подібні визначення предмета і підстав позову (ухвала від

¹⁸ Сенік С. Відмова у відкритті провадження у цивільній справі // Вісник львів. УН-ТУ Серія юрид. 2011. Вип. 53. С. 218–224.

¹⁹ Гольмстена А.Х. Принцип тождества в гражданском процессе. Санкт-Петербург: тип. Правительствующего сената, 1884. 288 с. URL: <http://e-heritage.ru/ras/view/publication/general.html?id=46880136>

²⁰ Ухвала Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 04.05.2017 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66336901>

²¹ Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0018600-11>

29.03.2017 у справі № 500/549/17²², рішення від 21.03.2017 у справі № 466/4891/14²³).

Отже, наразі наявні певні проблеми, пов'язані з неучастю третіх осіб в ініційованій позивачем справі, а запропонований судами шлях до їх вирішення не відповідає завданням цивільного судочинства.

Вирішення описаних у даній статті проблем у правозастосуванні вбачаємо у наступному.

Стосовно третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Окремі процесуальні дії, які здійснюються при підготовці справи до судового розгляду, в разі необхідності можуть здійснюватись і при розгляді справи по суті, наприклад, вирішення клопотань, розгляд питання про призначення експертизи, прийняття позову від третіх осіб із самостійними вимогами тощо (абз.2 п.20 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» від 12 червня 2009 року № 5²⁴).

Водночас у п.15 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» від 12 червня 2009 року № 2²⁵ судам роз'яснено, що останнім слід мати на увазі, що, оскільки від належного вирішення питання про прийняття зустрічного позову, позову третьої особи із самостійними вимогами та об'єднання і роз'єднання позовів залежить своєчасний і правильний розгляд заявлених вимог, то ці процесуальні дії необхідно провадити у точній відповідності з правилами, встановленими ст. 123 - 126 ЦПК України. Відповідач має право пред'явити зустрічний позов до або під час попереднього судового засідання (ч. 1 ст. 123 ЦПК України, а треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу шляхом пред'явлення позову до однієї чи обох сторін до закінчення судового розгляду (частина перша статті 34 ЦПК України).

У п.16 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» від 24 жовтня 2008 року № 12²⁶ міститься роз'яснення, згідно з яким суд апеляційної інстанції при розгляді справи, відповідно до ст. 304 ЦПК України керується правилами розгляду справи судом першої інстанції, з винятками й доповненнями, встановленими главою I «Апеляційне провадження» розділу V ЦПК України. У зв'язку з цим, зокрема в апеляційній інстанції, не застосовуються правила про прийняття позову третьої особи із самостійними вимогами (ст. 125 ЦПК України).

²² Ухвала Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 29.03.2017 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65542423>

²³ Рішення Апеляційного суду Львівської області від 21.03.2017 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65667230>

²⁴ Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-09>

²⁵ Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09>

²⁶ Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-08>

Із системного аналізу наведених норм процесуального законодавства та роз'яснень до них випливає, що у випадку неучасті третьої особи із самостійними вимогами у справі під час її розгляду судом першої інстанції, оптимальним способом захисту цивільних прав та/або законних інтересів такої особи є пред'явлення нею окремого позову до тієї сторони, на чю користь ухвалено позитивне рішення суду.

Стосовно третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Чинне цивільне процесуальне законодавство не містить прямої заборони для апеляційного суду залучити до участі у справі третю особу без самостійних вимог, яку не було залучено судом першої інстанції. При цьому застосування процесуальної аналогії (в частині неможливості вирішення апеляційним судом питання про залучення до участі у справі третіх осіб із самостійними вимогами) суперечитиме Конституції України, оскільки державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ч. 1 ст. 6), а органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19).

Окрім того, апеляційний суд, відповідно до ч.2 ст.303 ЦПК України, в тому числі досліджує нові докази, неподання яких до суду першої інстанції було зумовлено поважними причинами.

З урахуванням викладеного вважаємо, що у випадку неучасті третьої особи без самостійних вимог під час розгляду справи в суді першої інстанції оптимальним способом захисту цивільних прав та/або законних інтересів такої особи є залучення її до розгляду судом інстанції апеляційної, та, на підставі ч. 2 ст. 303 ЦПК України, прийняття від неї нових доказів, оскільки їх неподання до суду першої інстанції було зумовлено поважними причинами.

Якщо ж третя особа без самостійних вимог довідалася про цивільну справу, яка вже була переглянута в апеляційному порядку і оскаржила прийняте (ті) по ній рішення, то в даному випадку вбачаємо наявність у суду касаційної інстанції підстав для постановлення, на підставі п. 2 ч. 1 ст. 336 ЦПК України, ухвали про повне скасування рішення і передання справи на новий розгляд до суду першої інстанції, оскільки матиме місце порушення норм процесуального права, що унеможливили встановлення фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи. Порушення норм процесуального права полягатиме в неналежному з'ясуванні судом першої інстанції питання про склад осіб, які братимуть участь у справі (п. 2 ч. 6 ст. 130 ЦПК України).

Системний аналіз норм цивільного процесуального законодавства та судової практики їх застосування дають підстави стверджувати, що запроваджений судовою практикою підхід до залучення третіх осіб через подання нового позову може призвести як до обмеження, так і до втрати права на судовий захист. З метою ефективного виконання завдань цивільного судочинства та забезпечення реалізації гарантованого конституційного права на судовий захист обґрунтовано відсутність у суду апеляційної інстанції процесуальних заборон для залучення до розгляду в справі третіх осіб без

самостійних вимог, яких не було залучено судом першої інстанції. Сторонам, у свою чергу, належить сумлінно користуватись процесуальними правами та завжди повідомляти суд про третіх осіб, на права та/або обов'язки яких безпосередньо чи опосередковано впливає спір.

Feldi Oleksii. Some matters of judicial practice of consequences of non-participation of third parties in civil proceedings

The article analyzed the practice of judicial resolution of civil cases without participating third parties in the disputes, resolution of which directly or indirectly affect their rights and obligations. It is founded that in case the appeal is not brought by the third party of such decision it is subject to reversal, and in this case, the court of appeal and/or cassational instance gives to the plaintiff the possibility of re-treatment to the court, indicating all persons who should be involved in the case. It is proved that this approach to involvement of third parties, namely by filing a new lawsuit, can lead to the restriction, and to the loss of the constitutional right to judicial protection. The restriction of the right to judicial protection relates directly to third parties, since the latters do not implement its procedural rights, and the court's decision accepted by results of consideration will affect their civil rights and/or obligations. The plaintiff can lose the right to judicial protection, as the re-filing of the claim (with indication of all persons who must participate in the case) does not deprive the court's decision that this claimant has already been denied in the lawsuit (the fact that the grounds for the dismissal of such third party) the properties of exclusivity, that is, the prohibition to say, in a court claim that has already been decided by the court.

For the effective implementation of the objectives of civil justice and security of implementation of guaranteed constitutional right to judicial protection, it is justified absence of appeal procedural prohibitions at the court to involve for consideration in the case of the third persons without independent claims not engaged by the court of the first instance. In the case of exclusion of the case of the third parties by the court of first the instance to consider declaring independent requirements concerning a subject of dispute – the best way to protect their civil rights and/or interests is presentation of a separate claim to the party in whose favor a positive decision of the court has been made.

Given the above, the parties were recommended in good faith to use procedural rights and always to inform the court of third parties rights and/or obligations which the dispute affects directly or indirectly.

Keywords: applicants, intervenors, the procedure for involvement of third parties to participate in the civil process.